

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 821.161.2.-31.09 Ульяненко

DOI 10.35433/philology.1 (94).2021.6-15

АРХЕТИП «ТІНЬ» У РОМАНІ ОЛЕСЯ УЛЬЯНЕНКА «СТАЛІНКА»

В. І. Дмитренко*

Статтю присвячено першому роману Олеся Ульяненка «Сталінка» (1994), який презентував появу в літературі нового неординарного митця. Про твір, як і загалом про творчість письменника, маємо сьогодні чимало досліджень різного рівня з кардинально протилежним представленням мистецької складової його творів. Існують дослідження, у яких митця звинувачують в аморальності й інших «гріхах», а також такі, що містять спроби означити письменника як своєрідного провидця. Така неоднозначність і при цьому висока оцінка творчості письменника П. Загребельним, який ініціював надання тоді це письменнику-початківцю унікальної досі Малої Шевченківської премії (1997) за роман «Сталінка», а також монографія Ф. Штейнбука «Під «Знаком Саваофа», або «Там, де...» Ульяненко» (2020), яка відкрила нові виміри для аналізу творчості письменника, надихнули автора публікації до осмислення творчості неординарного митця з позицій архетипної критики.

У публікації роман Олеся Ульяненка «Сталінка» проаналізовано з позицій виділення архетипу Тінь, який репрезентовано у творі в різних іпостасях. Він є домінантним для розуміння персонажів твору. Інтерпретація тексту з виділенням зазначеного архетипу сприяє розкриттю нових сенсів, що заковдані автором, надає твору нових вимірів щодо розуміння гіперболізації автором людських гріхів. У публікації доведено, що деструктивна трансформація особистості є результатом зовнішнього впливу, який пов'язаний із тоталітарною дійсністю часів Сталіна. Загальна ситуація в країні об'єктивізувала архетип Тіні як колективне несвідоме в його найгірших проявах. Подолання людиною свого темного ества представлено в романі через образ Лорда-Йоньки, який у творі проходить своєрідну ініціацію, тобто низку посвячених випробувань, і врешті-решт отримує перемогу над темною частиною своєї душі, стає готовим до іншого життя.

Ключові слова: архетип, двоєдушність, естетика потворного, гіперболізація гріха, тоталітаризм.

* доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української та зарубіжної літератур
(Криворізький державний педагогічний університет)
dmytrenko1811@gmail.com
ORCID 0000-0001-8364-014X

ARCHETYPE «SHADOW» IN «STALINKA» BY OLES ULYANENKO

Dmytrenko V. I.

The article deals with Oles Ulyanenko's first novel «Stalinka» (1994), which presented the appearance of a new extraordinary artist in literature. Today we have a lot of research for this novel and the writer's works in general, with a radically opposite representation of the artistic component of his works. There are studies, and not only in which the artist is accused of immorality and other «sins», but also those that contain attempts to define the writer as a kind of seer. Such ambiguity and, at the same time, high appreciation of the work of the writer by P. Zahrebelnyi, who initiated the awarding to the novice writer of the unique Small Shevchenko Prize (1997) for the novel «Stalinka», as well as F. Shteinbuk's monograph «Pid Znakom Savaofa» or «Tam, de ...» Ulyanenko» (2020) opened new dimensions for the analysis of the writer's work. It inspired the author of the publication to comprehend the work of the extraordinary artist from archetypal criticism.

The selection of the archetype «shadow» is represented in work in various guises. It is dominant for understanding the characters of the work. The interpretation of the text with the selection of this archetype helps reveal new meanings encoded by the author and gives the work new dimensions in understanding the author's hyperbole of human sins. The publication argues that the malignant transformation of the individual is the result of external influences associated with the totalitarian reality of Stalin's time. The general situation in the country has objectified the «shadow» archetype as the collective unconscious in its worst manifestations. Man's overcoming of his dark nature is presented in the novel through the image of Lord-Yonka, who undergoes a kind of initiation, i.e., a series of dedicated trials, and eventually overcomes the dark part of his soul, becomes ready for another life.

Keywords: *archetype, duplicity, aesthetics of the ugly, hyperbolization of sin, totalitarianism.*

Постановка наукової проблеми. Творчість Олеся Ульяненка вже не одне десятиріччя привертає увагу критиків, однак говорити про повноту осмислення його творчого феномену ще досить зарано. Навіть перший роман письменника «Сталінка» не має однозначності в літературознавчо-критичній рецепції сучасності. Уважаємо, що репрезентоване в романі життя Йони як нової історичної модифікації типу «маленької людини» сприймається як шлях душі до очищення, подолання своєї Тіні й прийняття світу. Назва й час написання роману сприяють розумінню його як своєрідної ілюстрації, характерної для ХХ ст. естетики відризи, ідеальним утілення моральної й політичної відризи, що породжена часом тотального терору в країні, адже Сталінка – це не тільки район концентрації частини подій у романі, а й часи тотальної влади Й. Сталіна, які сприяли відродженню й активізації темної частини людській душі, тобто темної частини архетипу

Тінь. Подолання людиною свого темного ества представлено в романі через образ Лорда-Йони, який проходить своєрідну ініціацію, посвячені випробування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість Олеся Ульяненка активно досліджується з часу виходу «Сталінки» (1994), тобто вже майже три десятиріччя. Серед дослідників імена відомих і менш відомих літературознавців. Кожен із них запропонував різні, інколи кардинально протилежні концепції інтерпретації творчості митця: від звинувачень в аморальності й посяганні на літературну й національну цноту, навіть Божественний світоустрій, до спроб підняти митця до рівня провидця. Н. Тендітна в дисертації «Естетика смерті у прозі Є. Пашковського та О. Ульяненка» й посібнику «Передовсім – бути людиною» [8], а пізніше О. Пуніна в монографії «Самітній геній: Олесь Ульяненко: літературний портрет» [5] поглибили

думки Н. Зборовської [2], намагаючись вписати тексти письменника в контекст творчості німецьких експресіоністів початку XX століття. Заслуговує на увагу публікація О. Пухонської [6]. Авторка здійснює аналіз роману «Сталінка» як своєї версії інтерпретації тоталітарної пам'яті. Останнім ґрунтовним дослідженням творчості письменника є монографія 2020 року Ф. Штейнбука «Під «Знаком Саваофа», або «Там, де...» Ульяненко» [16]. Її автор акцентував увагу на значній кількості лакун у літературознавчій рецепції творів неординарного митця. Монографія Ф. Штейнбука стала своєю реабілітацією творчості письменника загалом, адже лише дванадцять років тому (2009) Національна експертна комісія з питань захисту суспільної моралі заборонила роман Олеся Ульяненка «Жінка його мрії», а за твір «Знак Саваофа» Українська православна церква Московського патріархату наклала на письменника анафему. Ф. Штейнбук указав на «несамовиту суперечність» і «поетику деструктивності» [16: 26] у його творчості й свою монографію спрямував на своєї «регенерацію естетичної, або ж художньої, легітимності літературної спадщини Олеся Ульяненка на засадах методології, що дозволяє майже докорінно елімінувати за межі обговорення позамистецький контекст і водночас відновити письменницький статус митця» [16: 10]. Літературознавець висловив відому, проте надзвичайно важливу сентенцію щодо недопустимості моральної оцінки художнього твору. «А найбільше, на що художній твір заслуговує, то це як мінімум на критичний, а як максимум на літературознавчий аналіз» [16: 10]. Автор монографії переосмислив усі попередні дослідження творчості письменника й застосував до аналізу художніх творів О. Ульяненка оригінальний авторський тілесно-

міметичний метод. На часі застосування інших методів аналізу творів митця.

Мета дослідження. Метою статті є аналіз роману «Сталінка» Олеся Ульяненка в контексті архетипної критики через виокремлення й об'єктивації архетипу Тінь у романі. Це передбачає виділення основних складових концепції світу й людини, які зумовлені епохою; з'ясування значення архетипу Тіні в змістовій структурі роману; окреслення ролі вияву архетипу у формуванні концепції постсталінської епохи; дослідження значення виокремлення архетипу Тіні для нової інтерпретації роману.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Із середини 1980-х років минулого сторіччя у світі загалом і в Україні зокрема різко змінюється вектор розвитку мистецтва. Можна говорити про те, що мистецтво XX століття ніби втратило людську подобу, з глибин людської психіки вирвалися назовні «демонічні» образи. «Сучасні письменники свідомо нівелюють традиційне поняття роману, змішуючи стилістичні доміанти прози, поезії та драми; читач стає співучасником своєї гри між текстами, кожен із яких претендує на достовірність і націлений на пошук меж між реальністю й ілюзією» [1: 170]. Цей процес яскраво простежуємо у творчості Олеся Ульяненка. Його роман «Сталінка» вважаємо демонстрацією нових вимірів української літератури, які при цьому є глибоко закоріненими в українські ментальні корені.

Н. Зборовська свого часу виділила в романі дві площини: «з одного боку, твір про соціальне дно, злочинців, суспільних покидьків та босоту 80-х рр., а з іншого – релігійний твір, покладений на матрицю біблійного міфу про ніневійського пророка Йону» [2: 166]. Проте перша площина, на нашу думку, була розглянута занадто

звужено, що, на жаль, було підхоплено й багатьма наступними дослідниками, які забагато уваги приділили моральності чи, точніше, аморальності роману. Проте висока оцінка творчості письменника П. Загребельним, який ініціював надання тоді ще письменнику-початківцю унікальної досі Малої Шевченківської премії (1997) за роман «Сталінка», а також монографія Ф. Штейнбука «Під «Знаком Саваофа», або «Там, де...» Ульяненко» (2020) змусили спробувати акцентувати увагу в публікації саме на художній вартості твору, дещо відсторонено подивитися на натуралістичні картини, які жахали декого з дослідників. Ф. Штейнбук у вже згаданій монографії ставить риторичне запитання: «з чим все ж таки всі в різний спосіб причетні до творів Олеся Ульяненка мають справу: зі збоченою «чорнухою» чи зі своєрідним літературно-естетичним феноменом?! Або сформулюю ще інакше: творча спадщина Олеся Ульяненка – це художнє явище, здатне справити переживання катарсису чи зугарне спричинити неопзбутню і травматичну відразу?!» [16: 116]. Літературознавчий інструментарій із застосуванням системного підходу, який поєднує герменевтичне прочитання тексту твору та його інтерпретацію з напрацюваннями у сфері міфопоетики й архетипної критики, відкривають, уважаємо, нові можливості для аналізу творчості письменника.

За К. Юнгом, архетипи є складовими вселюдської психіки. Якоюсь мірою їх роль подібна до інстинктів у тварин. Вони народжуються в конкретній людині разом із генетичною інформацією. К. Юнг наголошує, що це саме успадковані усталені форми психіки, а не ті, які отримані протягом життя. Найвідоміші архетипи – Героя, Матері, Добра, Зла, Дитини, Злодія та ін. Архетип Тінь є проекцією на зовні

етично й естетично неприйнятних темних виявів індивідуальної й колективної душі. Це темний бік особистості, який концентрує в собі соціально не прийнятні сексуальні й агресивні імпульси, аморальні думки й пристрасті. Проте Тінь, за К. Юнгом, має й іншу позитивну конотацію. Це також джерело життєвої сили й творчої енергії. Тому одне з основних завдань людини – прийняти, зрозуміти й спрямувати в потрібне русло енергію Тіні для того, щоб жити в гармонії із собою й іншими людьми.

Кожен митець дуже індивідуально торкається архетипної сфери у своїх творах. В Олеся Ульяненка спостерігаємо своєрідну закоріненість у структури народної демонології та фольклору. Його твори сповнені біблійних і мистецьких кодів. М. Стех, який був особисто знайомий з Олесем Ульяненком, за свідченням М. Слабошпицького, зауважив, що перша зустріч із його творами «викликала почуття контакту з автентичним і неповторним літературним талантом. Правда, талантом, чие призначення бентежити й непокоїти, викликати неспокій і біль, радше ніж приносити насолоду» [Цит. за 7: 20]. Сам письменник неодноразово акцентував увагу на своєму розумінні Тіні: «виходу немає. Ні в кого з тих, хто народився в тіні, немає виходу» [11: 142]. Проте у творах Олеся Ульяненка намагався знайти ті важелі, що можуть призвести до подолання Тіні. У його більш пізньому романі «Син тіні» «йдеється <...> про людей, що до нестями бажають хоч якось відбутися, бажають бути принаймні «синами тіні», бо, вочевидь, претендувати на статус тих, хто здатен на власну тінь, вони, либонь, неспроможні» [16: 93].

Назва роману «Сталінка» пов'язана з південно-західним районом Києва, що протягом 28 років (з 1933) був названий ім'ям Йосифа Сталіна, тепер це Деміївка. Після 1961 року

район неодноразово перейменовували, але, на жаль, у побуті назва закріпилася надовго. Проте, як уже зазначено, це тільки своєрідна спроба Олесь Уляненка, з одного боку, завуалювати конкретну вказівку на тоталітарний режим, який породив демонів у людській подобі, активізувавши негативний бік архетипу Тінь, а з іншого – своєрідна актуалізація хвороби постсталінського, а на час написання твору й пострадянського суспільства, яке продовжувало активно пропагувати прояви архетипу Тіні як нормальний стан суспільства.

Сам автор роману «Сталінка» в одному з інтерв'ю зазначав, що це «роман про злочинців, босоту, покидьків» [10: 11]. Й одразу застерігає, що не варто ототожнювати його з його персонажами, його в «текстах немає, матеріал пропускається через, але трансформується в художній твір через вищі сили» [10: 12]. Твір містить чимало описів морального бруду, сповнений zdegradovanih персонажів (кримінальний авторитет-сифілітик Ніканорич, вертухай енкаведешний кат дід Піскар'юв, його молодший онук Вовк-Клик, садист Халям та ін.), які здатні на вбивство, часто здійснюють жахливі вчинки щодо інших людей. Автор створює своєрідну естетику відрази, наповнюючи роман смертю, збоченнями, діями, що нівелюють саме поняття людина. При цьому персонажі роману настільки потворні, що виникає відчуття перебування в пеклі, де зібрані грішники, проте спокутувати свої гріхи вони не збираються, оскільки просто не здатні на це. Олесь Уляненко в одному з інтерв'ю дещо песимістично означає людину: «Переконався, що людина від природи зла. Вона є творцем зла і носієм зла як певного роду бацили чи мікроба. І з кожним роком людина стає все прикрішою і злішою. Вона стає все менш покійною законам

вищих сил, а чинить на власний розсуд» [10: 50].

Однак в інтерв'ю, що стосувалося роману «Сталінка», письменник презентував більш оптимістичну інформацію, хоч і висловив її дещо натуралістично: «зміст роману пронизаний єдиним символом: чорне сонце поганства заходить, ламаючи кістки, розриваючи м'ясо, пронизуючи повітря променями трупного смороду, але сходить сонце Християнства – воно зійде» [10: 11]. Роман наповнений безвихіддю й тотальним розчаруванням, яке затягує в ніч життя й темноту людської душі, проте усвідомлення своєї Тіні, визнання її існування в собі, за К. Юнгом, передбачає досить тривалий процес визнання темних аспектів особистості. Саме такий шлях проходить основний персонаж роману Лорд-Йона. Він єдиний у творі не має минулого. Ми не знаємо, чому він опинився в психікарні, ким і якими були його батьки, загалом суцільна відсутність інформації про те, що передувало подіям, учасником, спостерігачем чи слухачем яких він стає у творі. Це дає підстави для припущення, що Лорд-Йона й Горік-Вовк-Клик Піскар'юв є однією особою, яка проходить значні випробування для того, щоб подолати темну, активізовану ще з дитинства частину душі, прийняти її й перетворити в перспективі на світлу позитивну енергію. Не випадково в кінці роману сусідка Піскар'ювих бере в поштаря лист, адресований Горіку, розриває його й читає Йоні.

І на початку, й у кінці твору головний персонаж перебуває під землею, але є разюча відмінність у місці перебування. «Каналізаційний хід і печери Києво-Печерської лаври. У монографії Т. Хофман зазначає: «з «нищим» у всіх сенсах районом Сталінка <...> контрастує катакомбний монастир на протилежному Печерському пагорбі, де історія відродження двох протагоністів знаходить свою

кульмінацію» [14: 354]. Р. Харчук у дисертації про сучасну українську прозу також наголошувала на тому, що сюжет роману відтворює боротьбу світлої та темної частини душі. При цьому мова йде про те, що перемога можлива тільки після усвідомлення всього найтемнішого, його прийняття й прощення всіх гріхів.

Спершу Н. Зборовська, пізніше Ф. Штейнбук звертають увагу на сам факт перейменування Лорда в романі на Йона. Персонаж вибирає з кількох імен, зупинившись на імені біблійного пророка, якого Бог воскресив і наділив даром проповідання. Ф. Штейнбук звернув увагу на те, що біблійна історія Йона є своєрідною антиципацією в Біблії до долі Христа: «як Йона перебував в середині китовій три дні і три ночі, так перебуде три дні та три ночі й Син Людський у серці землі». (Мв. 12: 40). Бог послав Йону в переповнену гріхами Ніневію для її порятунку. «Справжнім випробуванням для чоловіка стає необхідність змінити себе й віднайти в душі сили для доброти й прощення, віри в те, що будь-яке гріхопадіння можна спокутувати щирим поканням» [3: 236]. Отже, зміна імені Лорда є своєрідним початком нового життя в іншій іпостасі. На нашу думку, автор не випадково дає ім'я Лопата напарнику Лорда по втечі з психлікарні, адже лопатою або закопують щось старе, або відривають щось невідоме. Смерть Лопати стала переломним моментом для Лорда. Закидавши мертве тіло напарника, він символічно позбувся всього старого й почав новий етап свого існування, а ім'я Йона стало вказівкою на те, що це нове життя стане виходом із Тіні, своєрідним освітленням душі. Акцентування уваги на цій ситуації дає, на нашу думку, підстави для рецепції твору як історії боротьби людини зі своєю Тінню, тобто з тією частиною людського ества, що підпорядковано Дияволу й із якою в постійному

двобої перебуває друга, світла її частина. Знаково, що Йона після смерті Лопати біжить, обдираючи ноги, «гнаний власною тінню і власним голосом по під вухом». Уважаємо логічним, що після черги поневірянь автор приводить уже Йону до Лаврських печер, де його останнім випробуванням має стати прийняття Горіка Піскарьова й співчуття до нього. Як зазначає Л. Масенко, Лаврські печери – це «підземелля великого міста, що символізує повернення до витоків, до історичної пам'яті, до життєдайних світлоносних джерел, які дають сили для прийдешнього остаточного звільнення й морального очищення від гріховного божевілля» [4: 152].

Смерть Лопати, на нашу думку, є смертю того, що символізує чорну частину минулого. Родове дерево Лопати має досить гниле коріння, адже вбивство ним дружини через хворобливі ревності є тільки останньою крапкою в родинних злочинах. Бронька, сусід Лопати, розповів, що «батько Лопати з дідом Єреською побили шибки та й у церкву влізли» в селі Попівці, збили дзвін і хрест, а церкву підпалили, батько Лопати зробив іще більше жахіття – «повистрелював іконами підлогу у свинарнику», вихвалявся перед сусідом, що Бог його не карає. Проте в сина несподівано «шия хрясь», «матір рідну у свинарнику, у яслах покрив». Народження Броньки Лопати ще більш протиприродне, антилюдське й антибоже: народився після того, як його батько згвалтував власну матір. Бронька, помираючи в муках після втечі з психлікарні, ніби спокутує гріхи кількох поколінь. Співчуття до Лопати, піклування про нього є першим кроком до переродження Лорда, а вміння прийняти й зрозуміти іншу людину – першим кроком до подолання своєї Тіні.

Лопата, умираючи, відмовляється пити лікувальний узвар і констатує: «Тому що людина – гріх, гріх у ній,

Лорде... і гріх виходить із неї» [11: 15]. У розмові з Лопатою, думаючи, Лорд висловлює таку сентенцію: «А я думаю, що коли б із людиною все було гаразд, вона б уподобилась Богові...». Відмова від води є знаковою в романі. За К. Юнгом, «вода – життєвий символ, який міститься в тіні душі... Так, як і ліс, вода є дуалістичним знаком – це джерело життя й спосіб магічного очищення, з іншого боку, вода пов'язана з уявленнями про «небезпечний, чужий» простір» [17: 140]. Вода має ознаки архетипу Матері (народження, життєдайність) або Питьми (загадковість, загроза, руйнування). К. Юнг зауважував, що «в окремих випадках індивідуум відчуває потребу в уособленні протилежної сторони Я і тих які найбільше не подобаються її носієві в інших людях» [18: 99]. Архетип Матері в романі представлений у спотвореному вигляді: мати Горіка, хоч і має сакральне ім'я Марія, більшу частину життя віддавалася розпусті й пиячила, а в кінці життєвого шляху роздирає гнійні сифілітичні рани, бездумно тиняється містом, намагаючись пригадати минуле. Її свекруха, стара Піскуриха, була вбита онуком-дегенератом Сьо-Сьо, який, за спостереженням Л. Масенко, «викликає виразні асоціації з відомим твором М. Хвильового» [4: 151]. Як, між іншим, й ім'я матері Горіка. Архетип Води, хоч і чітко не представлений у романі, є знаковим і кардинально змінює хід подій. На вокзалі Йона ніби випадково чує розмову: «дощ – це «сльози в небі – Божі сльози», «А хіба Бог може плакати, бабуню?» – «Може, внучко, може... Він тіко й робить те, що за нами плаче». І саме тоді його очі зустрічаються з очима Горіка. Це був поштовх до усвідомлення руйнівної сили своєї Тіні. Горік уперше задумався над своїм життям, над тим, що після вбивства братом бабусі залишився сам у цьому світі. Це був перший крок до прийняття своєї Тіні

й подолання її сторони, яка руйнує особистість.

Автор презентує деструктивну історію трьох поколінь роду Піскурів, чие родове прізвище було зрусифіковано на Піскарьових, що також зумовило деструктивні процеси й звиродніння сім'ї. У творі про «подвиги» старого Піскуря ми дізнаємося зі спогадів про минуле. За часів Сталіна він служив у каральних органах, виконував й обов'язки ката, про що згадував хтиво й натхненно. Так постає історія травмованої родини. Нове прізвище родини асоціюється з водою і з дном, адже риба піскар живе на дні водойм [14: 359]. У старого Піскуря його Тінь одержала над ним перемогу. Його нащадкам доводиться розплачуватися за його гріхи. Син виявився не здатним до протистояння, тому спився й закінчив життя в психлікарні. Старший онук народився неповноцінним, молодший Горік, на думку Т. Хофман, – «єдина особа, яка в екстремальних ситуаціях ідентифікує себе з містом, умирає, але в кінці все-таки знаходить Бога. Тому «рибне» прізвище антиципує й цю площину, якщо читати біблійний символ як вказівку на Ісуса» [14: 359]. Варто зауважити, що темна частина його душі, тобто архетип Тінь, особливо активізується після нещасного випадку, який спотворив його обличчя. Це стало підставою для нового прізвища – Вовк-Клик, що, на нашу думку, асоціюється з Вовкулакою (Вовкуном). За народними українськими повір'ями, Вовкун – це людина, яка не зі своєї волі перетворюється на вовка. Це затьмарює людську природу й над нею починає домінувати тваринне начало. Людиною заволодівають тваринні інстинкти, що провокує агресивну поведінку, людина починає діяти як хижак, шукає здобич, нападає на інших, часто беззахисних живих істот. За свідченням О. Тихановської, на Закарпатті в

1999 році І. Халант записав бувальщину «Про вовкуна (вовкулаку Феркка)», який з'являвся між людьми двічі: у рік початку Першої світової війни й у рік початку Другої світової війни. В оповідці відбулася «символічна прив'язка міфологічної оповіді до небуденного часу – періоду руйнування та мільйонних смертей. Отже, війна постає своєрідним маркером незвичайних, неординарних подій» [9: 181]. Так само й зміна імені Горіка є своєрідним попередженням початку жахливих подій у романі. Дуальна природа людини, її приреченість на постійне перебування на межі добра і зла метафорично представлена в народних оповідках про вовкулаків. Нездатність зупинитися, коли інстинктивне зло (уособлення архетипу негативної Тіні) отримує владу над людиною. Деструктивні принципи періоду панування в країні ідей «сталінізму», за текстом, стали домінуючими в розкладанні особистості й перемоги тіншової частини душі людини.

Висновки й перспективи дослідження. Отже, результати нашого дослідження свідчать про те, що роман Олеся Ульяненка «Сталінка» репрезентує один із варіантів вербалізації посттоталітарної пам'яті. Концепція світу й людини у творчості О. Ульяненка в романі «Сталінка» базується на переживанні «смерті Бога» й його відродження в окремій людині. Основний персонаж роману проходить своєрідну ініціацію, випробування на прийняття світу й людей у різних, найчастіше найгірших його проявах. У творі спостерігаємо проєкцію деструктивних інстинктів людини, яка виявляє агресію навіть до рідних людей. Людина перетворюється на вовкулаку, вивільняючи найгірший варіант архетипу Тінь. У країні панування Зла процес деструктивної трансформації особистості став результатом зовнішнього впливу й може бути подоланий, якщо людина

зможе подолати деструктивний бік своєї Тіні. Подолання людиною свого темного ества представлено в романі через образ Лорда-Йоньки, який у творі проходить своєрідну ініціацію, тобто низку посвячених випробувань і врешті-решт отримує перемогу над темною частиною своєї душі, перероджується й стає готовим до іншого життя.

Перспективи досліджень убачаємо в аналізі всієї творчості письменника з використанням інструментарію міфопоетики й архетипної критики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бровко О. Художні моделі сучасного роману: типологія і модифікації. *Roczniki Humanistyczne*. 2017. Vol. 65 (№ 7). С. 169–171.
2. Зборовська Н. Містична безодня Олеся Ульяненка. Зборовська Н., Ільницька М. Феміністичні роздуми. На карнавалі мертвих поцілунків. Київ-Львів: Літопис, 1999. С. 160–178.
3. Кірячок М. Візії апокаліпсису в романі О. Ульяненка «Сталінка». *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. 2012. Випуск 65. С. 233–237.
4. Масенко Л. ...Їхнє зло пройшло перед лице моє: Про роман Олеся Ульяненка «Сталінка». *Кур'єр Кривбасу*. 1998. № 97/98. С. 145–158.
5. Пуніна О. Самітній геній: Олесь Ульяненко: літературний портрет. Київ: Академвидав, 2016. 288 с.
6. Пухонська О. Я. Травма апокаліптичного часу в романі О. Ульяненка «Сталінка». *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Том 30 (69) № 4. Ч. 1. 2019. С. 142–147.
7. Слабошпицький М. Олесь Ульяненко, ділянка № 33. *Голос Ураїни*. 2010. № 207. С. 20.
8. Тендітна Н. М. Передовсім – бути людиною: навчальний посібник до вивчення творчості Олеся

Ульяненко. Слов'янськ: СДПУ, 2011. 208 с.

9. Тиховська О. М. Етноархетипна семантика образу вовкулаки у фольклорі Закарпаття. *Львівський філологічний часопис. Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. № 8. 2020. С. 177–184.

10. Ульяненко О. Без цензури: Інтерв'ю. Упорядник Мирослав Слабошпицький. Київ: Махаон-Україна, 2011. 376 с.

11. Ульяненко О. Син тіні: роман. Тернопіль: Джура, 2006. 204 с.

12. Ульяненко О. Сталінка; Дофін Сатани: [романи]. Харків: Фоліо, 2003. С. 5–109.

13. Франц М.-Л. фон. Феномены Тени и зла в волшебных сказках [перевод с англ. В. Мершавки]. Москва: Независимая фирма «Класс», 2010. 360 с.

14. Хофман Т. Литературные этнографии Украины: проза после 1991 года [пер. с нем. Т. Набатниковой]. Санкт-Петербург: Алтея, 2016. 448 с.

15. Штейнбук Ф. Конвергенція тілесних мікротопосів у сучасній світовій літературі. Київ: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2014. 248 с.

16. Штейнбук Ф. Під «Знаком Саваофа», або «Там, де...» Ульяненко: монографія. Ч. 1. Київ: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2020. 396 с.

17. Юнг К. Архетип и символ. Санкт-Петербург: Ренессанс, 1991. 262 с.

18. Юнг К. Человек и его символы. Москва: Серебряные нити, 2006. 352 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Brovko O. O. (2017). Khudozhni modeli suchasnoho romanu: typolohiia i modyfikatsii [Artistic Models of the Modern Novel: Typology and Modifications]. *Roczniki Humanistyczne*. Vol. 65 (№ 7). P. 169–171. [in Ukrainian].

2. Zborovska N. (1999). Mistychna bezodnia Olesia Ulianenka. Zborovska N., Ilytska M. *Feministychni rozдумы. Na karnavali mertvykh potsilunkiv* [The Mystical Abyss of Oles Ulianenka. Feminist Reflections. At the Carnival of Dead Kisses]. Kyiv-Lviv: Litopys. P. 160–178. [in Ukrainian].

3. Kiriachok M. V. (2012). Vizii apokalipsysu v romani O. Ulianenka «Stalinka» [Visions of the Apocalypse in O. Ulianenka 's Novel «Stalinka»]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Filolohichni nauky*. Vypusk 65. P. 233–237. [in Ukrainian].

4. Masenko L. (1998). Ikhnie zlo proishlo pered lytse moie: Pro roman Olesia Ulianenka «Stalinka» [Their Evil Passed before my Face: About Oles Ulianenka 's Novel «Stalinka»]. *Kurier Kryvbasu*. № 97/98. P. 145–158. [in Ukrainian].

5. Punina O. (2016). Samitnii henii: Oles Ulianenka: literaturnyi portret [A lonely Genius: Oles Ulianenka: a Literary Portrait]. Kyiv: Akademyddav. 288 p. [in Ukrainian].

6. Pukhonska O.Ya. (2019). Travma apokaliptychnoho chasu v romani O. Ulianenka «Stalinka» [Trauma of the Apocalyptic Time in the Oles Ulianenka's Novel «Stalinka»]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii*. Tom 30 (69) № 4. Ch. 1. P. 142–147. [in Ukrainian].

7. Slaboshpytskyi M. (2010). Oles Ulianenka, dilianka № 33 [Oles Ulianenka, Area № 33]. *Holos Ukrainy*. № 207. P. 20. [in Ukrainian].

8. Tendintna N. M. (2011). Peredovsim – buty liudynoiu: navchalnyi posibnyk do vyvchennia tvorchosti Olesia Ulianenka [First of all – to Be a Man: a Textbook for Studying the Works of Fiction by Oles Ulianenka]. Sloviansk: SDPU. 208 p. [in Ukrainian].

9. Tykhovska O. M. (2020). Etnoarkhetypna semantyka obrazu vovkulaky u folklori Zakarpattia [The Werewolf Ethno-archetypic Semantics in

Transcarpathian Folklore]. *Naukovyi zhurnal Lvivskoho derzhavnoho universytetu bezpeky zhyttiediialnosti «Lvivskiy filolohichnyi chasopys» № 8*. P. 177–184. [in Ukrainian].

10. Ulianenکو O. (2011). *Bez tsenzury: Interviu* [Uncensored: Interview]. *Uporiadnyk Myroslav Slaboshpytskyi*. Kyiv: Makhaon-Ukraina. 376 p. [in Ukrainian].

11. Ulianenکو O. (2006). *Syn tini: roman* [Son of the Shadow: a Novel]. Ternopil: Dzhura. 204 p. [in Ukrainian].

12. Ulianenکو O. (2003). *Stalinka; Dofin Satany: [romany] [Stalinka; Dofin Satany: [novels]]*. Kharkiv: Folio. P. 5–109.

13. Franc M.-L. fon. (2010). *Fenomeny Teni i zla v volshebnyh skazkah* [Shadow and Evil in Fairy Tales] [perevod s angl. V. Mershavki]. Moskva: Nezavisimaya firma «Klass». 360 p. [in Russian].

14. Hofman T. (2016). *Literaturnye etnografii Ukrainy: proza posle 1991 goda* [Literary Ethnographies of

Ukraine: Prose after 1991] [per. s nem. T. Nabatnikovoj]. Sankt-Peterburg: Alteya. 448 p. [in Russian].

15. Shteinbuk F. (2014). *Konverhentsiia tilesnykh mikrotoposiv u suchasniy svitoviy literature* [Convergence of Corporeal Microtopes in Modern World Literature]. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho. 248 p. [in Ukrainian].

16. Shteinbuk F. (2020). *Pod «Znakom Savaofa», abo «Tam, de...» Ulianenکو* [Under the «Sign of Savaof», or «There, where is...» Ulianenکو]: monohrafiia. Ch. 1. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho. 396 p. [in Ukrainian].

17. Yung K. (1991). *Arhetip i simvol* [Archetype and Symbol]. Sankt-Peterburg: Renessans. 262 p. [in Russian].

18. Yung K. (2006). *Chelovek i ego simvoly* [Man and His Symbols]. Moskva: Serebryanye niti. 352 p. [in Russian].

Стаття надійшла до редколегії: 27.04.2021

Схвалено до друку: 07.06.2021